

Nye tall om ungdom

Overrapportering av vold

– Betydningen av spørsmålsformulering i to undersøkelser om vold blant ungdom i Oslo 2006

Kristinn Hegna

Denne artikkelen er resultat av en stadig pågående diskusjon om metodeutvikling i NOVAs gruppe for ungdomsforskning om de store ungdomsundersøkelsene som vi står bak. Et av de mest grunnleggende spørsmålene når det gjelder all datainnsamling, er spørsmålene om reliabilitet og validitet – har vi samlet inn data på den måten som er den beste for å undersøke det fenomenet vi er ute etter å si noe om? I denne artikkelen skal vi sammenligne to ulike spørsmålsformuleringer som har vært benyttet til å kartlegge forekomsten av utsatthet for vold blant ungdomsskoleelever i Oslo de senere årene. Analysene viser at måten spørsmålene er formulert på, har svært mye å si for hvilken prevalens – utbredthet – av vold som avdekkes.

Spørreskjemaundersøkelsen Ung i Oslo er blitt gjennomført to ganger – i 1996 og i 2006. Flere resultater om voldsutsatthet blant ungdom basert på denne undersøkelsen er publisert i løpet av 2007. I Østlandssendingen ble i 2006 overskriften «Mer ungdomsvold. Flere ungdommer slås ned av jevnaldrende enn før. Vold har blitt dagligdags» slått opp¹. Rapporten om endringer i oslounngdoms levekår fra 1996 til 2006 viste at utsatthet for alvorlig vold var gått kraftig opp (Øia 2007). En annen rapport, som viste utsatthet for vold blant unge homofile og lesbiske (Moseng 2007), ble omtalt som «sjokkrapport» av TV 2.² De formildet resultater som viste at hele fire av ti unge homofile gutter var blitt utsatt for vold som var så alvorlig at det krevde legebehandling siste år. Store endringer i prevalenstall og så høye forekomster av alvorlig vold er uvanlig. Er utsatthet for vold blant ungdomsskoleelever i Oslo virkelig så utbredt?

I alle spørreskjemabaserte undersøkelser legges det vekt på å formulere spørsmålene så nøyaktig og gjennomtenkt som mulig. Særlig i undersøkel-

ser som har spesielle befolkningsgrupper som målgruppe – som for eksempel ungdom – er det sentralt at spørsmålene tilpasses målgruppen når ulike standardspørsmål skal brukes. For det første kan man være nødt til å omformulere spørsmålene etter den virkeligheten og det hverdagslivet ungdommene lever innenfor. Det som imidlertid ofte representerer den største utfordringen, er å tilpasse spørsmålene til den språklige og kognitive horisonten som ungdom befinner seg innenfor. Hvor mye forstår ungdom egentlig av det vi spør dem om? Hva er implisitt i våre spørsmålsformuleringer som vi ikke kan ta for gitt at ungdom uten videre forholder seg til når de skal svare?

Mange kvantitative ungdomsundersøkelser har som formål å kartlegge forekomsten av ulike forhold blant ungdom. Hvor mange av ungdommene har et bekymringsfullt høyt nivå av rusmiddelbruk, kriminalitet eller skole-skulk? Hvor mange blir utsatt for mobbing eller vold? Har forekomsten av dette endret seg fra forrige tiår? Slike spørsmål blir ofte sentrale fordi de kan benyttes til for eksempel å begrunne at ulike tiltak må settes inn, eller at ulike tiltak som har vært benyttet, ser ut til å ha hatt en virkning. Særlig i undersøkelser som sammenligner forekomsten av slike fenomener mellom ulike kategorier av ungdom, kan (høye) forekomster i særlige grupper få stor oppmerksomhet. Spørsmålene om de måleinstrumentene som brukes til å kartlegge slike eller lignende fenomener, er *reliable* og *valide* nok, blir derfor særlig sentralt når man er opptatt av å beskrive forekomsten av disse eller lignende fenomener.

I denne korte artikkelen skal vi vise hvordan to spørsmål om forekomsten av utsatthet for vold blant ungdom i Oslo gir svært ulike resultater. *Ung i Oslo 2006* var en undersøkelse som hadde som et viktig formål å kunne sammenligne forekomsten av ulike fenomener blant ungdom i 2006 med det som var funnet i den tilsvarende undersøkelsen ti år tidligere (Øia 2007, Bakken 1998). Derfor ble en del av spørsmålene som ble utviklet til undersøkelsen i 1996, gjengitt ordrett i 2006. Samtidig (2006) ble en longitudinell undersøkelse av Oslo-ungdom satt i gang ved NOVA – *LUNO-undersøkelsen*. Dette ga mulighet til kvalitetssikring og videreutvikling av spørsmålsformuleringer som tidligere hadde vært brukt. Resultatet av denne videreutviklingen ser vi i denne artikkelen. Til tross for at spørsmålsformuleringen er svært lik i de to undersøkelsene – med en liten presisering i det ene tilfellet – ser det ut til at ungdommene som har svart på undersøkelsen, har oppfattet spørsmålene ganske forskjellig. Etter å ha beskrevet fremgangsmåten i de to undersøkelsene og presentert resultatene, vil vi diskutere kort hva som kan ligge bak de ulike resultatene som presenteres, og hvilken konsekvens det får for resultater som tidligere er presentert.

Metode og materiale

De to undersøkelsene som skal sammenlignes, er Ung i Oslo 2006 (UiO2006) og Longitudinell ungdomsundersøkelse i Oslo (LUNO). Ung i Oslo 2006 er en representativ undersøkelse av Oslo-ungdom, som dekker de to siste trinnene på ungdomsskolen og første trinn på videregående skole. Svarprosenten er svært høy og ligger på rundt 93 prosent, det vil si at den dekker så å si hele årskullet som gikk på niende trinn våren 2006.

LUNO er, i motsetning til UiO2006, en *longitudinell* undersøkelse som følger et utvalg Oslo-ungdom fra midten av ungdomsskolen gjennom videregående utdanning. Ungdommene som deltar i LUNO, er de ungdommene som gikk på åttende trinn den våren UiO2006 ble gjennomført. Da disse elevene var kommet opp på niende trinn høsten 2006, fikk de utdelt et papirbasert spørreskjema på skolen, som de fylte ut i klasserommet. Ett og et halvt år etter gikk disse elevene på tiende trinn og hadde akkurat sendt inn søknad om videregående utdanning (våren 2008). De fikk da tilsendt det andre spørreskjemaet på e-post og besvarte dette elektronisk. Datainnsamlingen på niende trinn betegnes Tidspunkt 1 (T1), mens datainnsamlingen på tiende trinn betegnes T2. På bakgrunn av en beregning av antall elever og antall deltagende elever ved skolen har vi plukket ut respondenter fra 20 skoler med høy svarprosent til et sammenligningsutvalg fra LUNO. Totalt dekker dette sammenligningsutvalget 70 prosent av elevmassen som gikk på niende trinn høsten 2006 ved disse 20 skolene.

Tabell 1 Sammenstilling av grunnopplysninger om de to utvalgene som sammenlignes.

	Ung i Oslo 2006	LUNO
Type undersøkelse	Kryss-seksjonell, populasjonsstudie	Longitudinell, utvalgstudie
Populasjon	Ungdomsskoleelever i Oslo	Ungdomsskoleelever i Oslo
Tidspunkt	Vår 2006	Høst 2006 og vår 2008
Antall respondenter totalt	9. trinn: 3607	T1 (9. trinn): 2304 T2 (10. trinn): 1949
Antall respondenter i sammenligningsutvalg	Samme	T1 (9. trinn): 1212 T2 (10. trinn): 1000
Responstrate i sammenligningsutvalg	93 % ved 45 skoler	70 % ved 20 skoler

Vi har valgt å sammenligne de som gikk på niende trinn med hverandre ved å sammenligne niendetrinnselever fra UiO2006 med svarene fra elevene på T1 i LUNO. Disse elevene er født med om lag ett års mellomrom. Antall elever på niende trinn fra UiO2006 er 3607, mens sammenligningsutvalget fra LUNO T1 utgjøres av 1212 elever fra niende trinn. Vi skal også se nærmere på elevene i LUNO ved andre datainnsamling våren 2008. Sammenligningsutvalget fra LUNO på T2 utgjøres av 1000 elever (tabell 4).

I analysene er de elevene som ikke har svart på spørsmålene, tatt ut av analysene. Forekomsten av vold som fremkommer i tabellene, utgjøres derfor av andelen som har vært utsatt for vold blant dem som har svart på spørsmålet.

Forskjeller i spørsmålsstilling

I begge undersøkelsene var introduksjonen til spørsmålsbatteriet om utsatthet for vold svært kort. I Ung i Oslo 2006 lød introduksjonen: «Har du selv i løpet av de siste 12 månedene blitt offer for noen av de handlingene eller truslene som er nevnt nedenfor?». Som vi ser, gis det ikke i introduksjonen noen konkret henvisning til at de fire neste spørsmålene skal handle om vold, utover det at det hintes ved bruk av ordet «offer». I LUNO-undersøkelsen er introduksjonen mer konkret og henviser direkte til trusler og vold som de neste fire spørsmålene vil omhandle. Det heter «Har du selv i løpet av de siste 12 månedene opplevd trusler eller vold?». Deretter følger i begge undersøkelsene fire spørsmål om trusler og voldsutsatthet av ulik alvorlighetsgrad. De to første spørsmålene er identiske i UiO2006 og LUNO: «Jeg har blitt utsatt for trusler om vold» og «Jeg har blitt slått uten å få synlige merker».

De to siste spørsmålene i batteriet omhandler mer alvorlige voldshendelser. I Ung i Oslo 2006 er de to alvorligste spørsmålene om utsatthet for vold formulert slik: «Jeg har fått sår eller skader uten at jeg trengte legebehandling» og «Jeg har blitt skadet så sterkt at det krevde legebehandling». Som vi ser, er det i utsagnene ikke henvist til at slike sår eller skader skulle skyldes vold. Her er tanken at det skal fremgå av sammenhengen (det vil si «offer for en hendelse» og de to spørsmålene om hhv. trusler om vold og slag) at også de to neste spørsmålene omhandler voldsutsatthet. I undersøkelsen i 1996 ble denne logiske sammenhengen forsterket ved at spørsmålene om utsatthet for vold sto etter spørsmål om bruk av kniv som våpen og før et spørsmål om man var redd for å bli utsatt for vold. I 2006 står spørsmålsbatteriet alene, etter et spørsmål om bruk av snus.

Ved utformingen av de tilsvarende spørsmålene for LUNO besluttet vi å presisere spørsmålene ved å understreke at vi bare spurte etter skader og sår som var oppstått på grunn av vold. Spørsmålene i første datainnsamling i LUNO lyder derfor «Jeg har fått sår eller skader *på grunn av vold* uten at jeg trengte legebehandling» og «Jeg har blitt skadet så sterkt *på grunn av vold* at det krevde legebehandling» (presiseringen er ikke uthevet i spørreskjemaet).

Svaralternativene i de to undersøkelsene er heller ikke identiske. I begge undersøkelsene kan man svare «aldri» på spørsmålet om man har vært offer for noen av hendelsene / vold eller trusler i løpet av de siste tolv månedene. Deretter er kategoriene i UiO2006 «én gang», «2–5 ganger» og «over 5 ganger», mens LUNO tilbyr «mange ganger», «noen ganger» og «noen få ganger». Ved sammenligningen i tabell 3 er de tre kategoriene slått sammen slik at vi får vite andelen som har opplevd dette minst én gang de siste tolv måneder.

Resultater

Sammenstillingen viser at det å ha opplevd å ha blitt slått uten at det ga sår eller skade, ser ut til å være tilnærmevis like utbredt i begge undersøkelsene – rundt 25 prosent av elevene har opplevd dette. Som vi husker var dette spørsmålet identisk i de to undersøkelsene. Generelt er også *mønsteret* av utsatthet for alvorlig vold det samme i begge undersøkelsene. Det å ha fått sår eller skader av vold er to til tre ganger mer utbredt blant elevene, enn det å bli så sterkt skadet at man trengte legebehandling. I denne sammenhengen er imidlertid forskjellene mellom de to undersøkelsene det mest slående.

I tabell 2 ser vi at Ung i Oslo 2006 viser en forekomst av voldsskader som er mer enn dobbelt så høy som i LUNO, og en forekomst av legebehandlingstrengende voldsskader som er fem ganger så høy som i LUNO. I Ung i Oslo 2006 er det ingen tydelig forskjell mellom forekomsten av det å ha blitt slått og det å ha fått sår eller skader. I LUNO er derimot forskjellene mellom denne milde formen for vold og det å ha blitt skadet av vold svært markant.

Tabell 2 Forekomst av utsatthet for alvorlig vold siste tolv måneder rapportert i to ulike undersøkelser av niendetrinnselever på to ulike kull i Oslo hhv. vår og høst 2006. N(UiO2006) = 3607, N(LUNO) = 1212.

Spørsmålsstilling	Svaralternativer			
Ung i Oslo: [...] er du blitt offer for disse hendelsene [...]?	Aldri	En gang	2–5 ganger	Over fem ganger
Jeg har blitt slått uten å få synlige merker.	75	11	7	7
Jeg har fått sår eller skader uten at jeg trengte legebehandling.	72	12	8	8
Jeg har blitt skadet så sterkt at det krevde legebehandling.	90	6	2	2
LUNO: [...] har du opplevd trusler eller vold?	Aldri	Noen få ganger	Noen ganger	Mange ganger
Jeg har blitt slått uten å få synlige merker.	76	10	11	3
Jeg har fått sår eller skader på grunn av vold uten at jeg trengte legebehandling.	89	5	4	2
Jeg har blitt skadet så sterkt på grunn av vold at det krevde legebehandling.	98	1	0,5	0,5

Disse forskjellene illustreres kanskje best når vi slår sammen de tre kategoriene som indikerer at man er blitt utsatt for vold. Det var til sammen 28 prosent av ungdommene på 9. trinn i Ung i Oslo 2006 som svarte at de hadde fått *sår eller skader*, sammenlignet med 11 prosent som svarte at de hadde fått *sår eller skader på grunn av vold* i LUNO. Tilsvarende var det hele 10 prosent som oppga at de hadde blitt *skadet så sterkt at det krevde legebehandling* i Ung i Oslo 2006, mens bare 2 prosent av LUNO-respondentene oppga at de hadde blitt *skadet så sterkt på grunn av vold at det krevde legebehandling*. Forekomsten av utsatthet for vold i LUNO hvor det presiserte spørsmålet er brukt, er altså et godt stykke under halvparten av Ung i Oslo 2006 i begge tilfeller.

Disse spørsmålene ble gjentatt da LUNO-elevene gikk på tiende trinn (T2). I andre datainnsamling av LUNO brukte vi imidlertid elektronisk datainnsamling. Dette tillater at vi lager sløyfer («routing») av svar og nye spørsmål, slik at respondenter som gir et bestemt svar på ett spørsmål, får oppfølgingsspørsmål som andre ikke får. I andre datainnsamling la vi inn en slik routing der elevene hadde oppgitt at de hadde fått sår eller skader på grunn av vold.

Tabell 3 Andelen respondenter som oppgir å ha vært utsatt for vold blant unge på tiende trinn i Oslo våren 2008, og samme korrigert for respondenter som i neste spørsmål benekter voldsutsatthet. LUNO. N = 1000.

Ordlyd	10. trinn, vår 2008 (T2, LUNO)	10. trinn, vår 2008 (T2, LUNO) Med fratrekk ved «angreknapp»
LUNO		
Jeg har fått sår eller skader på grunn av vold uten at jeg trengte legebehandling.	14	9
Jeg har blitt skadet så sterkt på grunn av vold at det krevde legebehandling.	7	4

Dersom de var blitt utsatt for denne alvorlige formen for vold, ba vi dem oppgi hvem gjerningspersonen var: fremmede ungdommer, venner, søsken, foreldre osv. Et av alternativene var også «Jeg har ikke fått skader eller sår på grunn av vold», i tilfelle noen ved en feil hadde kommet inn i denne spørsmålssløyfen. Dette ga med andre ord elevene en form for «angreknapp» dersom de hadde kommet til å krysse av for at de var utsatt for vold, uten at de mente det. Forskjellene i registrert utsatthet for vold mellom LUNO og UiO2006 forsterkes ytterligere når vi trekker ut den gruppen av tiendetrinnselever i LUNO som oppgir at de (kanskje) krysset av for at de hadde vært voldsutsatt ved en feiltagelse. I UiO2006 svarte 30 prosent av 10. trinnselevne at de hadde fått *sår eller skader*, mens 11 prosent måtte få legebehandling. *Etter silingen av LUNOs 10. klassinger sitter vi igjen med 9 prosent som er blitt skadet av vold siste tolv måneder og 4 prosent som er blitt skadet slik at de trengte legebehandling*, noe som innebærer en ytterligere reduksjon med en tredel.

Hva kan dette skyldes?

Vi må først ta forbehold om at de to utvalgene vi har gjort, ikke er direkte sammenlignbare i streng forstand. Mens Ung i Oslo 2006 har en responsrate i forhold til totalpopulasjonen på om lag 90 prosent, dekker LUNO bare om lag 70 prosent av et tyvetalls utvalgte skoler. Ideelt sett skulle vi ha valgt ut et sammenligningsutvalg av skoler fra UiO2006 som tilsvarte de skolene som inngår i sammenligningsutvalget fra LUNO. Dette lar seg ikke gjøre av anonymitetshensyn (skoleidentifikatorer er fjernet). Sammenligning av de tre største skolene i Oslo i de to utvalgene viser imidlertid tilnærmedesvis den samme prevalensen som i henholdsvis de totale utvalgene og sammenligningsutvalget i LUNO. Det er derfor ikke grunn til å anta at utvalgsforskjeller ligger til grunn for ulikheten i prevalens som vi har avdekket.

Et annet forbehold som må tas, er at svarkategoriene er noe ulike i de to undersøkelsene. Kategorien for at respondenten ikke har blitt utsatt for vold, er imidlertid den samme begge steder. Heller ikke dette burde derfor ha stor innvirkning på prevalensen. Et tredje forbehold er at det som kommer frem i målingen, skyldes forskjeller mellom to ulike årskull av elever. Slike store svingninger i forekomsten fra år til år finner man imidlertid svært sjelden i denne typen fenomener. Et fjerde forhold er forskjellen mellom en anonym og en ikke-anonym undersøkelse. Kan LUNO-respondentene ha vært redd for å fortelle sannheten? At andelen som rapporterer at de er blitt slått, er så å si identisk i de to undersøkelsene, understreker at hovedtyngden av forklaringen må legges på ordlyden i spørsmålene om utsatthet for alvorlig vold.

Mest sannsynlig er det LUNO-undersøkelsens presisering av spørsmålene som har betydning. Både i innledningen og i ordlyden av de to spørsmålene i LUNO konkretiseres tematikken til å dreie seg om vold. I Ung i Oslo 2006 er innledningen implisitt ettersom det kun hintes til at man er utsatt for vold ved at det spørres om man har vært *offer*. Det er imidlertid fullt mulig å være offer for en ulykke og samtidig på den måten få skader som krever eller ikke krever legebehandling. Når elevene spørres om de har opplevd de nevnte *hendelsene*, blir kanskje logikken og spørreskjema-fortellingen for dem seende slik ut: først trusler, deretter slag, deretter å få sår eller skader og til sist skader som krevde legebehandling. Men ingen steder står det at det dreier seg om skader *som følge av vold*. Forstått konkret og ordrett er dermed respondenten i sin fulle rett til å svare på dette spørsmålet dersom han eller hun har vært offer for et uhell for eksempel på idrettsbanen, hvor han eller hun fikk en skade, og kanskje også trengte legebehandling. Det er spørsmålsformuleringens *implisitte karakter* som gir elevene rom for fortolkning i helt andre retninger enn forskerens intensjon var.

Konklusjon

Konklusjonen av sammenligningen av resultatene er at utsatthet for alvorlig vold i Ung i Oslo 2006 er overrapportert. Rapporten om Oslo-ungdoms levekår (Øia 2007) viser at den minst alvorlige formen for vold («bli slått») har hatt en *nedgang* fra 32 prosent til 25 prosent i løpet av tiåret fra 1996 til 2006 (Øia 2007, tabell 3.2, s.54). Den samme tabellen viser at den alvorlige volden som vi har diskutert her, har *økt* fra henholdsvis 18 prosent til 29 prosent («skade») og fra 7 prosent til 11 prosent («skade med legebehandling»). Denne økningen kan vi ikke uten videre sette lit til. Dersom man legger LUNO-tallene til grunn, er det større grunn til å forvente en nedgang også i den alvorlige volden i løpet av perioden 1996–2006.

Tilsvarende kan en slik konklusjon også få konsekvenser for vurderingen av forekomsten av utsatthet for vold blant homofile og lesbiske unge som tidligere har vært rapportert (Moseng 2007). Moseng viser for eksempel at 39 prosent av guttene i Ung i Oslo 2006 som oppgir en homofil/bifil identitet, har blitt utsatt for vold som krever legebehandling i løpet av de siste tolv måneder, sammenlignet med 13 prosent blant heterofile gutter. Disse tallene er beheftet med den samme overrapporteringen og må antas å være for høye (se også Elstad 2008). Dersom overrapportering er like sannsynlig blant både heterofile og homofile i Ung i Oslo 2006, kan forholdstallet mellom de to gruppene utsatthet være tilnærmet lik om man ser bort fra overrapporteringen. Legger vi LUNO-tallene til grunn, kan vi med en slik tenkemåte måtte anta at andelen homofile/bifile gutter som har opplevd å få voldsskader som krevde legebehandling, var betydelig lavere, kanskje i størrelsesordenen 8–12 prosent og ikke 39 prosent. Jeg understreker at dette bare blir spekulasjoner.

Å forholde seg til ungdomsskolelever som respondenter er å forholde seg til en svært heterogen gruppe mennesker. Noen har intellektuelle og kognitive evner langt over sine jevnaldrende og har evne til å forstå abstrakte og implisitte «voksenforståelser» som vi som lager spørsmålsbatteriene, kan komme til å ta for gitt. En stor del av elevene forholder seg imidlertid til spørsmålene ordrett slik de står, hopper over lange, forklarende innledningsfraser og skummer gjennom for å bli fort ferdig. For at spørsmålene skal få best mulig validitet, må man ha dette i bakhodet og skrive enkelt slik at alle kan forstå det. Det viktig ikke å bruke «voksne» begreper eller kompliserte ordstillinger og å komme fort til poenget i spørsmålene, være konkret, unngå implisitte underliggende premisser og – ikke minst – ikke trette elevene med en lang rekke spørsmål som nesten måler det samme. Det er først ved pilotering av spørreskjemaet at man virkelig får inntrykk av hvordan ungdommene oppfatter spørsmålene og spørreskjemaet, så oppfordringen er: Piloter!

Noter

1. 16.10.2006, <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/ostlandssendingen/1.1119787>, lastet ned 23.01.09
2. 14.09.2007: <http://pub.tv2.no/nettavisen/innenriks/ioslo/article1335042.ece>, lastet ned 23.01.09

Litteratur

- Bakken, A. (1998), *Ungdomstid i storbyen*. Rapport 7/98. Oslo: NOVA.
- Elstad, J.I. (2008), *Datakvalitet i Ung i Oslo 2006*. Oslo, NOVA, internt notat.
- Moseng, B.U. (2007), *Vold mot lesbiske og homofile tenåringer. En representativ undersøkelse av omfang, risiko og beskyttelse – Ung i Oslo 2006*. Rapport 19/07. Oslo: NOVA.
- Øia, T. (2007), *Ung i Oslo. Levekår og sosiale forskjeller*. Rapport 6/07. Oslo: NOVA.